

БИСЕРКА РАЈЧИЋ

У ПРЕСТОНОМ, КРАЉЕВСКОМ ГРАДУ  
КРАКОВУ

Од свих пољских градова Краков ми је био некако најособенији. У њему сам, више ни сама не знам колико пута, боравила, као стипендиста, као учесник Конгреса преводилаца, на коме сам 2009. године добила најзначајнију пољску награду за преводилаштво – Трансатлантик и, такође веома важно – имам блиске пријатеље. Понајвише сам бивала радећи по библиотекама и архивима на књизи *Пољска цивилизација* и на антологији *Пољска књижевна авангарда (1917–1939)*. Од 4. до 12. јуна 2018. у њему сам боравила као овогодишњи добитник титуле Почасни грађанин престоног, краљевског града Кракова, као четврта жена од њеног установљавања 1850. године, а титула ми је додељена за комплексно бављење пољском културом и књижевношћу. Додељена ми је после моје ауторке, нобеловке Виславе Шимборске. Шимборском се бавим и последњих месеци, преведећи књигу њеног секретара Михала Рушинека *Ниција обично*, у којој сам нашла детаљно испричану историју у вези с Нобеловом наградом и с титулом Почасног грађанина града Кракова, која јој је додељена 1997. Многи пољски писци које сам познавала и ценила очекивали су Нобела, али их је мимоилазио. За Шимборску, међутим, та награда је била „стокхолмска трагедија”. Јавност и медији ушли су непозвано у њен живот, нарушавали су њену интиму, наносили јој бројне непријатности, које пре ње није имала, јер је била позната углавном у кругу својих читалаца. Нобелову награду добила је 1996. године. Следеће, 1997. предложена је за Почасног грађанина престоног, краљевског града Кракова. Није се ни томе обрадовала, јер је знала да ће се поновити поред лепих и многи нелепи тренуци у њеном свакодневном животу. Стога је титулу и повељу примила, али није

присуствовала свечаној миси у Фрањевачком манастиру у оквиру прославе Дана града Кракова, који је 1257. године, према Магдебуршком праву, стекао локациону привилегију. Од 1850. сваког 5. јуна она се обележава, између осталог, доделом титуле Почасног грађанина некој за град изузетно заслужној личности. Није присуствовала ни пријему након уручивања повеље, нити концертима који се приређују у част добитника титуле. У складу с тим ставом, није користила ни „кључеве града Кракова” или извесне привилегије које прате звање Почасни грађанин.

Титула Почасни грађанин Кракова додељена је 1993. године и другом пољском нобеловцу, Чеславу Милошу. Прихватио ју је као нешто крајње нормално, као и 1980. Нобелову награду. Непосредно после Другог светског рата, као и многи други пољски писци, живео је пар година у најужем центру Кракова, у Улици Св. Томаша, док није отишао у дипломатску службу у САД и Француску. Године 1989. му је додељена титула *doctor honoris causa* Јагелонског универзитета, а добио је на коришћење и стан у ужем центру Кракова, у улици Богуславског, у коме је до своје смрти 2004. године често боравио, сарађујући са чувеним католичким *Оицијим недељником*, држећи циклусе предавања на Јагелонском универзитету, сусрећући се са омладином, основавши награду за младе пољске песнике, имајући широк круг пријатеља, објављујући своја дела у издавачким кућама Знак и Књижевна издавачка кућа. Захваљујући томе сахрањен је у Крипти заслужних при Паулинском манастиру на Скалки. Очекивало се да у њој 2012. буде сахрањена и нобеловка Шимборска, међутим одбила је и ту почаст и урна с њеним посмртним остацима похрањена је у породичној гробници на Раковицком гробљу.

Од познатих писаца почасним грађанима града Кракова проглашени су још Станислав Лем и Славомир Мрожек, најпревођењенији пољски писци после Сјенкјевича. Лем, премда је преведен на 41 страни језик а његова дела објављена су у тиражу од 30.000.000 примерака, углавном је боравио у Кракову. Мрожек се после дужег одсуства (Француска, Немачка, Италија, САД, Мексико) 1996. вратио у Краков са својом другом женом, Сузаном Осарио Росас, глумицом и режисерком коју је упознао у Паризу, која је у Кракову држала познати мексички ресторан. У периоду од 1996. до 2008. објављена су му у краковској Књижевној издавачкој кући бројна дела. На крају, неочекивано, за њега веома типично, са женом је напустио Краков и населио се у Ници. Умро је 2013. у њој, али је сахрањен у Кракову, најсвечаније могуће, у Националном пантеону у доминиканској цркви Св. Петра и Павла у Гродској улици. Урна са његовим посмртним остацима возена је у црној краљевској

кочији, с његовом црно-белом фотографијом, тзв. краљевским путем од Барбакана, Флоријањском улицом, преко Великог трга, до поменутих цркве, што је први пут учињено с посмртним остацима великог романтичара Јуљуса Словацког, 1927. године. Говоре су испред Националног пантеона држали тадашњи министар културе Богдан Здројеvски и градоначелник Кракова Јацек Мајхровски, глумци Јежи Штур и Анджеј Северин, док је опело одржао кардинал Станислав Ђивиш. Урна с његовим посмртним остацима је стављена у мермерни сакофаг и тако похрањена у крипти манастира. Поред низа награда и одликовања током боравка у Кракову, посмртно је награђен и Великим крстом препорода Пољске, онедавно најзначајнијим пољским одликовањем. Што се тиче манифестације Почасни грађанин Кракова, понео се према њој слично Шимборској. Примео је повељу, захвалио се и на томе се завршило његово учешће у свечаној манифестацији. Остао је до краја „велики писац и тежак човек”. У Кракову сам га срела крајем деведесетих и почетком 2000. године два пута. Сваки пут ме је питао: „Извините, ко сте ви?”

Што се тиче Станислава Лема, једног од најзначајнијих писаца научне фантастике, од почетка до краја водио је уравнотежен живот. Рођен је 1921. у Лавову, који је после завршетка Другог светског рата припао Украјини. С обзиром на породичну традицију, у Лавову је започео студије медицине. Наставио их је у Кракову, не дипломиравши, да не би био војни лекар, као његов отац. Као и многе друге породице, и његова се након завршетка рата настанила у Кракову, који се током XIX века налазио под аустријском окупацијом, као и Лавов. Већ 1946. почиње да објављује приповетке у духу научне фантастике. Сарађује с часописом *Живой науке*. Бива превођен. Године 1970. добија награду Министарства спољних послова Пољске за популаризацију пољске културе у иностранству. Само две године касније постаје члан Пољске академије наука. Године 1973. је добио награду Министарства културе и уметности за књижевност, као један од најпревођенијих пољских писаца. Исте године постаје и члан Удружења америчких писаца научне фантастике. Док су многи писци после 1968. кажњавани немогућношћу објављивања својих дела, Лем добија Државну награду првог степена за књижевност. Године 1981. добија награду Вроцлавске политехнике. У време Солидарности борави у Западном Берлину на стипендији. Од 1983. до 1988. живи у Бечу, а 1991. добија аустријску Награду Франц Кафка. Године 1994. постаје члан Пољске академије уметности, 1996. добија најзначајније пољско одликовање, Орден белог орла, а 1997. постаје Почасни грађанин Кракова. Следеће, 1998, стиче титулу *doctor honoris causa* Универ-

зитета у Ополу, Лавовског државног медицинског универзитета у Лавову и Јагелонског универзитета. Целог живота бавио се писањем. Сва његова дела излазила су у великим тиражима и превођена су на бројне језике света. Захваљујући бављењу космосом као једном од основних тема свог књижевног стваралаштва, избегао је забране објављивања својих дела од стране цензуре. Мада, о интересовању за његов књижевни опус и превођењу на бројне језике није одлучивало само опредељење за научну фантастику већ и особеност дела која је писао. Поготову у поређењу са делима западних писаца, који су за писање у њеном духу пре били опредељени из комерцијалних, а он из хуманистичких разлога. Тако се у једном тренутку покајао што је прихватио чланство у Америчком удружењу писаца научне фантастике. О значају његовог дела одлучила је и разноврсност књижевних жанрова у којима се исказивао. Јер, као што знамо, опробавао се у поезији, у детективским причама, у научним и филозофским текстовима и у много чему другом. Био је мајстор есеја. Међу његовим делима посебно се истиче *Summa technologiae* из 1964. године, у којој се бавио будућношћу наше цивилизације, вештачком интелигенцијом, рачунарским мрежама, нанотехнологијом, кибернетиком, егзобиологијом... Због тога никада није био члан комунистичке партије, а ни дисидент, доказавши на свом примеру да комуникација међу људима у XX, а и XXI веку, постоји. О томе сведоче и бројни филмови снимани на основу његових дела, пре свега *Солариса*. Примењивао је у писању за Пољаке веома специфичан хумор, гротеску и иронију, не престајући због тога да интригира теоретичаре уметности и читаоце ни после своје смрти.

Боравећи у Кракову, у коме познајем многе писце, никада се нисам срела с Лемом. Никад га нисам видела чак ни на улици. С једне стране, веома мало сам га преводила, а с друге – он никада није учествовао у разним јавним догађањима, или је то чинио крајње неупадљиво, с обзиром на то да је добио сва најважнија пољска, аустријска и немачка признања и био члан бројних академија наука и уметности. Године 1997. истовремено са Шимборском добио је титулу Почасног грађанина Кракова. Читам све значајне пољске књижевне часописе, а међу њима и католички *Ойцџиџи недељник*, са којим је Лем целог живота сарађивао, међутим нисам наишла на интервју са њим, у коме износи своје мишљење о Кракову, где је живео дуже него у било ком другом граду. У књизи о Шимборској, коју преводим, она ниједном речи није навела његове реакције на ту значајну титулу.

Ја сам први преводилац коме је додељена титула Почасног грађанина града Кракова, будући да сам преводила око 300 пољских

писаца, теоретичара књижевности, филозофа, театролога, историографа, што сам током 55 година рада објавила 112 преведених књига из поменутих области, понајвише песника XX и XXI века. За титулу ме је предложило Удружење пољских писаца, чији сам почасни члан, Катедра за славистику и Катедра за полонистику Јагелонског универзитета, позната издавачка кућа Университас, која је објавила књигу мог аутора, песника Лукаша Мањчика, насловљену са *Бисерка*, која је убрзо после објављивања проглашена књигом месеца. Пошто сам понуђену титулу Почасног грађанина прихватила, присуствовала сам 5. јуна Свечаној седници Управе града Кракова, у Сали за заседања „Станислав Виспјањски”, на Тргу Свих светих. Пре тога свечаност је започела мисом у суседној, готској, Фрањевачкој цркви, са полихромијом и витражима Виспјањског, о чему сам подробно писала у својој књизи *Мој Краков*. Међутим, први пут сам присуствовала „свечаној” миси, која се одржавала у делу у коме је у православним црквама олтар. На супротној страни цркве, испод најзначајнијег витража Виспјањског, *Боџ Ойџац или Сиварање свеџа*, налазе се оргуље и црквени хор, који су све време пратили мису, којој су се повремено певањем придруживали многи присутни: представници војске, полиције, градске страже, ватрогасне службе, Стрељачког друштва, представници Управе града...

Тачно у подне председник општине Кракова Јацек Мајхровски прочитао је најпре образложења Управе града Кракова о мени и професору Јанушу Скалском и уручио нам повеље захвалности за изузетне заслуге за град Краков. После пријема у 14 часова у Цркви Св. Ане одржани су у нашу част *Concerto grosso a-moll* и *Founding Hospital Anthem 1749* Георга Фридриха Хендла, у извођењу славног хора и оркестра *Capella Cracoviensis*, под диригентском палицом Томаша Адамуса. У вечерњим сатима у нашу част одржан је концерт хора и оркестра *Sinfonietta Cracovia*, под диригентском палицом Јурека Дибала, у дворишту најстарије зграде Јагелонског универзитета *Collegium Maius*, а након тога почаствовани смо програмом чувеног краковског кабареа Подрум код овнова. Концерт је био и каритативне природе. Новчани прилози се уливају у специјалан фонд подршке дечјој кардиохирургији, повезаним с фондацијом *Schola cordis*, чији је један од оснивача професор Јануш Скалски, овогодишњи почасни грађанин Кракова.

Свечаности су се придружиле и краковске цвећарке, које су мене и професора Скалског обдариле предивним букетима из својих башти, које иначе одвајкада продају на краковском Великом тргу, што ме је подсетило на Краков с прелома XIX и XX века, када је дошло до мешања сталежа, племства и сељаштва, ради освежења

пољске крви, како се тада говорило. У архитектури и уметности завладао је закопански стил, који је прокламовао теоретичар уметности и сликар Станислав Виткјевич, отац авангардисте Станислава Игнација Виткјевича. У градски стил живота уплео се сеоски, у виду обичаја, кухиње, облачења и, најнеочекиваније, женидбе уметника сељанкама из околине Кракова, понајвише из села Броновице, што је Станислав Виспјањски, и сам ожењен сељанком, описао у својој чувеној драми *Свадба*. То се догодило у време сецесије и art deco-а, по чему се ови уметнички правци разликују од оних у другим европским земљама. Колико је то било снажно говори тзв. народна радиност, која је наставила и продубила тај феномен. Без утицаја тог феномена није остала ни јеврејска мањина у Пољској, најбројнија у Европи, у чијем народном стваралаштву су постојали одједи пољске народне културе све до Другог светског рата, када је у Пољској живело око 3.500.000 Јевреја. Холокауст је то јеврејско „национално”, као и њих, такоређи у потпуности уништио. Следећи закопанску традицију преживели Јевреји поново је истичу, понајвише у музици, која се назива клезмерском, и веома је заступљена како на разним свечаностима, тако и у медијима, у Пољској и на свим осталим континентима.

Истовремено са Данима Кракова одржавао се седми пут Фестивал Чеслава Милоша. Одвијао се од 7. до 10. јуна, ове године под паролем „Година ловца”, према једном од његових књижевних дела, углавном у Палати бискупа Еразма Ђолека, у Каноњичој улици, и на њему сам 6. јуна учествовала као специјални гост. Јер, на фестивалу, који су основали нобеловци Милош и Шимборска, под називом Исток–Запад, учествују песници и преводиоци. Тако је било и овога пута. О мени као преводиоцу пољске поезије XX и XXI века најпре је говорила Ева Липска, а после ње Адам Загајевски, с обзиром на то да сам превођење поезије започела бављењем генерацијом шездесетосмаша или Новим таласом, у који они спадају. Даље вођење разговора са мном наставио је Лукаш Мањчик, један од мојих аутора, с обзиром на то да је било и доста млађих песника, које од краја осамдесетих такође преводим. И једне и друге занимала је пре свега рецепција пољске поезије у Србији. После разговора добила сам најважније нове збирке присутних песника.

Са песницима сам се срела и 9. јуна на додели Награде „Вислава Шимборска” у Међународном конгресном центру, који представља чудо модерне архитектуре. Ове године добила ју је Јулија Фједорчук, коју сам преводила и налази се у мојој антологији *Речник младе пољске поезије*. Десетог јуна у оквиру Милошевог фестивала представљена је збирком *Псалми*. Међу песницима који

су после ње наступали моју пажњу је привукао песник Томаш Бонк из Лођа, представник тзв. бип генерације.

На завршетку Фестивала „Чеслав Милош” промовисана је занимљива, досад непозната преписка Виславе Шимборске и Збигњева Херберта (1955–1996) у издању издавачке куће А5, Ришарда Крињицког.

После дуже времена сусрела сам се са песникињом нешто старије генерације, Мажаном Богумилом Кјелар. Код куће ме је дочекала њена најновија збирка под насловом са *Навиџације*. И у овој збирци основна тема је природа. Природа приказана на филозофски, мада хипнотишући начин, типичан за север Пољске и Европе, са кога песникиња потиче. С правом је добитница више песничких награда. Превођена је на двадесетак језика.

Празновање Кракова не одржава се само 5. јуна већ траје такоређи од почетка до краја месеца, на плану културе, уметности, позоришта, филма и народних обичаја. Надовезује се на 1936. годину, када су први пут слављени Дани Кракова. То слављење данас се сматра најзначајнијим и најкомплекснијим фестивалом у Пољској. Најкомплекснијим, јер се Пољаци веома држе своје традиције, традиционалних обичаја, који су за време комунизма повремено забрањивани. У посебну традицију Кракова спадају Велика парада аждаја, у којој учествују деца обучена у својеручно израђене костиме аждаје, који Краковљане подсећају на настанак Кракова као града, када су јој испод Вавела, на обали Висле, приношене жртве у виду младића и девојака, док се Краковљани нису досетили да је запаљеним сумпором усмрте. У њу спадају и Ивањске свечаности, сличне нашим, које се одвијају на Висли испод Вавела, у виду вашара и бацања венаца у реку. Обавезан је и Марш Лајкоњика, коњаника с пратњом, који све време плеше, гурајући испред себе дрвеног коњића на точкићима, обучен у татарску одећу, на траси од Звјежињеца до Главног трга, у спомен победе над Татарима у XIII веку. У оквиру Фестивала јеврејске културе изведен је музички перформанс краковског Јеврејског позоришта *Тајанствени коњић из Казимјежа – ѿријовесті из времена краља Сіаца*, у некадашњој јеврејској четврти, на тргу испред Старе синагоге, у знак сећања на посету краља Станислава Аугуста Поњатовског Кракову, с обзиром на то да је већи део своје владавине проводио у Вилну, док је главни део тог фестивала посвећен сећању на Ирену Сендлер, „мајку деце Холокауста”, према биографији *Сендлерова* књижевнице Ане Биконт.

На Главном тргу одржана је и ревија краковске народне ношње – тзв. малополске ношње – инспирисана драмом *Свадба* Станислава Виспјањског.

У Историјском музеју на Великом тргу налази се богата колекција експоната везаних за Стрелачко братство, које је у време комунизма преименовано у Стрелачко друштво. Изложба је уникатна на нивоу Европе, с обзиром на значај ове војно-спортске дисциплине за Пољаке. Датира од средњег века, када су градови били заштићени одбрамбеним зидинама. Њихови браниоци су били грађани, трговци и занатлије. Свако је бранио свој део зидина, закључно са капијама. Такав систем одбране захтевао је школовање у владању луком и стрелом, а од XVI века ватреним оружјем. Вежбало се гађањем дрвеног петла. Отуд петао као заштитни знак Стрелачког братства. Победник такмичења у стрељаштву називан је „стрелачки краљ”. Током свог краљевања имао је одређене обавезе и привилегије.

Сви већи градови у Пољској су у периоду од XIII и XIV века имали Стрелачка братства. Краков га је основао у време владавине краља Болеслава Стилјивог. Вежбе су се одвијале између два прстена зидина, у близини Миколајске капије, где се налазило и седиште братства. После пропасти Кошћушковог устанка 1794. године седиште је изгорело у пожару и братство је прекинуло с радом. Године 1831. је обновљено под називом Краковско стрелачко друштво, чији задатак је био ослобођење и уједињење Пољске после треће поделе државе, до које је дошло крајем XVIII века. Купило је земљиште на месту данашње улице Лубич, основало стрелиште, на коме се вежбало и такмичило. После ослобођења и уједињења Пољске 1918. традиција је настављена све до Другог светског рата. Током рата није постојало, али је након његовог завршетка обновљено, делујући од 1945. до 1951. године, када је из политичких разлога укинута, а његову имовину је одузела држава. Поново је обновљено 1957, наставивши са радом на војним теренима, док су предмети везани за његово постојање предати Историјском музеју у Кракову. У колекцији се посебно истичу медаље и сребрни петао, заштитни знак Краковског стрелачког братства, украшен драгим камењем. О свему овоме не бих писала да на уручивању титуле Почасни грађанин Кракова у првом реду нису седели чланови Стрелачког друштва, са поменутиим сребрним петлом у природној величини, испред њиховог „краља”, одевеног у типичну племићку ношњу.

У Кући Шолајских, једној од зграда краковског Народног музеја на Шчепањском тргу, отворена је изложба *Краков 1900*. На њој су приказане слике, скулптуре, плакати, графика, керамика, тканине, одећа, фотографије, дела познатих пољских уметника с прелома XIX и XX века: Теодора Аксентовича, Олге Бознањске, Јулијана Фалата, Јацека Малчевског, Казимјежа Шихулског, Пјотра

Стахевича, Јана Станиславског, Влођимјежа Тетмајера, Војћеха Вајса, Витолда Војткјевича, Станислава Игнација Виткјевича, Леона Вичулковског, Константија Лашчке, чија дела говоре о граду на прелому векова, о уметницима боемима, декадентима, конзервативцима и авангардистима, о новим спортовима, о „сељакоманији”, о веома богатом и разнородном друштвеном животу тог времена.

У Кракову, на Висли, наспрам краљевског дворца Вавел, налази се Јапански музеј Манга, назван према богатој колекцији јапанске уметности Феликса Јасјењског Манге, коју је поклонио краковском Народном музеју, где је отворена изложба осликаних паравана јапанског уметника Јута Икехара, изузетне оригиналности.

Из истог разлога ваља поменути и изложбу у Међународном културном центру на Великом тргу – *Исџанбул. Два светиша, један ђрад*, у оквиру које се држе и бројна предавања о историји Турске.

Много шта се догађало и на мањим трговима, улицама, по парковима, рецимо као Празник хлеба на Тргу Вотњица, или дводневни вашар старих књига на Тргу Марије Магдалене, који се налази преко пута Цркве Св. Петра и Павла, на коме сам пронашла две значајне антологије, *Анџолођију јеврејске њоезије* и *Анџолођију сџаре њољске њоезије до барока*, које у својој библиотеци досад нисам имала.

Од 15. до 17. јуна одржавао се девети Сусрет љубитеља магије – у виду хепенинга приказује се Краков XVI или Златног века. Између осталог, на Червењском булевару сретне се Јохан Георг Фауст, који је тобож студирао на Јагелонском универзитету и склопио пакт с ђаволом, с ништа мање познатим пољским мајстором магије Јаном Твардовским, који је на молбу краља Зигмунта Аугуста дозвола духа његове умрле жене, обожаване краљице Барбаре Рађивилувне, као и са Михалом Сенђивојем, једним од најпознатијих алхемичара свога времена, познатог и ван Пољске, посебно у Прагу у време владавине цара Рудолфа II.

Шеснаестог јуна одржана је Ноћ позоришта, за коју су званична и независна позоришта припремила 70 представа за одрасле и децу, као и изложбе позоришних костима и сценографије.

Седамнаестог јуна одржана је први пут Ноћ плеса, у извођењу професионалних и аматерских играча, на четири краковска трга, на Малом тргу, на Подгурском тргу, на тргу испред Новохутског културног центра и Бјалопрондњицког дворца, јер је последњих година поред државне Балетске школе основано низ плесних школа, за одрасле, омладину и децу, које ове године показују шта њихови актери знају и умеју.

У Београду, 16–18. јуна 2018.